Frikändt for brott, men ändå skyldig

Av professor Eva Smith

Artiklen omhandler forskellen mellem beviskravene i civile og strafferetlige saker. De strenge beviskrav i straffesager har ført til, at man i nogle norske domme har tilkendt offeret erstatning til trods for, at tiltalte var frifundet i straffesagen. I en 3–2 afgørelse nåede den norske Høyesterett frem til, at kravet i Den Europæiske Menneskerettighedskonvention art. 6, stk 1. Om retten til rettergang, måtte have forrang for uskyldsformodingen i art. 6, stk 2. Denne dom og en anden norsk dom er herefter indbragt for EMD, der fandt krænkelse i den ene sag, men ikke i den anden. EMD's resultat kritiseres af forfatteren, der foreslår, at offerets eventuelle erstatningskrav i sager, hvor der er sket frifindelse, overtages af staten.

En af den juridiske forsknings fornemste opgaver er at identificere et problem, drøfte de modstridende interesser — og derefter komme med en løsning.

Der er imidlertid tilfælde, hvor det er overordentlig svært at foreslå en løsning, der tager højde for alle de legitime, modstridende interesser. Det er et sådan tilfælde, jeg vil behandle i min forelæsning i dag. Ikke uden grund skrev to af mine studerende en opsats over dette emne, som de kaldte: "Er det muligt at indrette et processuelt system i fuld overensstemmelse med EMRK?". Deres svar var, at det er det ikke.

Beviskravene i straffesager og i civile sager

Mange vil kunne huske sagen mod den amerikanske fodboldspiller Simpson, som var anklaget for at have dræbt sin tidligere hustru. Han blev frifundet, men derefter anlagde den dræbtes familie en civil erstatningssag imod ham, og i denne civile sag blev han dømt. For jurister er det ikke helt så ejendommeligt, som det må forekomme den almindelige avislæser. Det skyldes simpelthen, at beviskravene er forskellige i straffesager og i civile sager. I straffesager arbejder vi med in dubio pro reo. I populær oversættelse: Hellere ti skyldige frifundet end én uskyldig dømt. Mens i man i civile sager arbejder med et overvægts-princip. Populært kan man sige, hvis der er 51% sandsynlighed for det ene resultat, vil domstolen give den pågældende medhold.

Ensretningsprincippet

I mange straffesager er der tilknyttet et erstatningskrav, et krav på skadestånd som det hedder på svensk. Dette krav kan i de fleste lande indtales sammen med straffesagen.

I dansk ret kan man imødekomme et sådan civilt erstatningskrav, hvis erstatningskravet afgøres — som det hedder i lovteksten — "i samme retning" som straffesagen, jf. rpl. § 992, stk. 1. I praksis betyder det, at hvis en person frikendes, kan det civile erstatningskrav ikke afgøres i forbindelse med straffesagen. Derimod står det den pågældende frit for at anlægge et civilt erstatningskrav i den civile retsplejes former jf. § 992, stk. 2.

Denne retstilstand har visse ulemper. Det kan f.eks. forekomme, at en person er tiltalt for at have kørt uforsvarligt i bil og erkender, at han har opført sig på den måde, som er beskrevet i anklageskriftet. Han bliver frikendt, fordi retten ikke mener, hans kørsel har udgjort et strafferetligt delikt, men der kan meget vel være tale om et civilretligt ansvar. Af ressourcemæssige grunde — og ikke mindst af hensyn til skadelidte — ville det være mest praktisk, hvis retten kunne tage stilling til erstatningskravet, når man alligevel har alle anklagemyndighedens beviser på bordet, hvortil kommer at skadelidte spares for besværet og udgifterne ved at anlægge en civil sag. Er kravet lille, vil en civil retssag ikke kunne svare sig, hvorfor skadelidte kan ende med ikke at få erstatning.

Af disse grunde har man i Norge i 1981 af hensyn til ofrene ændret retstilstanden, som tidligere var ligesom den danske, sådan at det nu er muligt at tage stilling til civile erstatningskrav, uanset at der er sket frifindelse i den strafferetlige sag.

I svensk ret forstår jeg, at der i og for sig ikke er noget i vejen for at tage stilling til erstatningskravet i forbindelse med straffesagen, uanset at der er sket frifindelse i den strafferetlige sag. Dette gør man imidlertid aldrig i praksis.

I Norge er i de senere år afsagt 2 domme, der bringer spørgsmålet om de forskellige beviskrav på spidsen.

Ringvoldsagen[1]

I denne sag — som drejede sig om alvorlige seksuelle overgreb mod en mindreårig — blev den tiltalte frifundet både for straf og erstatning i lagmannsretten. Den pågældende ankede erstatningsspørgsmålet til Høyesterett. I erstatningssagen fremlagde han en række nye beviser. Høyesterett skriver i sine præmisser, at når domfældelse betyder, at domstolen har lagt til grund, at den erstatningsansvarlige har foretaget en strafbar handling, må der i et civilt søgsmål kræves "klar sannsynlighetsovervekt". Herefter dømmer en enig Høyesterett den frifundne til at betale erstatning til pigen.

Birgitte Tengssagen (Y mod Norge)[2]

I 1998 kommer den såkaldte Birgitte Tengssag for de norske domstole. Birgitte Tengs blev fundet voldtaget og myrdet, og hendes fætter

[1] RT (Norsk retstidende) 1996.864.
[2] RT 1999.1363.

blev tiltalt for drabet på hende. Han blev imidlertid frifundet af et nævningeting, og umiddelbart efter trådte de juridiske dommere sammen og tog stilling til erstatningskravet. Jeg citerer fra dommen i erstatningssagen:

”Lagmannsretten finner etter en samlet vurdering av bevisførselen i saken, at der foreligger klar sannsynlighetsovervekt for at A har begått de forbrytelser mot Birgitte Tengs han ble tiltalt for...”.

Derefter følger en beskrivelse af, hvad A konkret har foretaget sig og beviserne for, at det er ham, hvorefter det hedder:
”Lagmannsretten legger til grunn, at A:s handlinger ikke kan forklares på annen måte enn at seksuell tiltrekning, avvisning, tidligere seksuell adferd og at sannsynlig fremtidig fordømmelse skapte frykt og aggresion i ham. A er begavet og skoleflink, men han maktet ikke å kontrollere sine drifter og å handle rasjonelt”.

Og til sidst:

”Til erstatningsutmålingen er særlig å bemerke, at Karen og Torger Tengs har vært utsatt for betydelig sjokk, sorg og smerte. Deres eneste barn ble av en nær slektning frarøvet livet på en gruopvekkende måte etter å hatt blitt seksuelt misbrukt, da hun var bevisstløs”.

Og alt dette beskriver altså en person, der netop er frifundet for drab.

Høyesteretts dom
Den dømte appellerede til Høyesterett, hvor dommerne delte sig i et flertal på 3 og et mindretal på 2. Flertallet erkender, at der står to menneskeretlige principper overfor hinanden: På den ene side art. 6, stk. 1, om, at enhver har ret til at få sine civile krav prøvet ved en uafhængig domstol. På den anden side art. 6, stk. 2, uskyldsformodningen, om at enhver, der er anklaget for en forbrydelse, skal betragtes som uskyldig, indtil hans skyld er bevist i overensstemmelse med loven. Første voterende antager, at art. 6, stk. 2 er en special bestemmelse i forhold til den mere grundlæggende bestemmelse i art. 6, stk. 1. Med denne begrundelse vil man opretholde lagmannsrettens dom.

Mindretallet hæfter sig ved det grotekse i, at domstolen først finder, at tiltalte ikke er skyldig i selve den handling, sagen drejer sig om, og derefter i en og samme sag pålægger ham erstatningsansvar med den bergundelse, at han alligevel har begået handlingen. Mindretallet lægger vægt på, at denne sag adskiller sig fra Ringvoldsagen ved, at der i den tidligere sag var tale om en helt ny bevisførelse for Høyesterett, mens der i denne sag træffes to forskelllige afgørelser på præcis samme bevismateriale.

EMD's domme[3]

Begge norske sager indbringes for den Europæiske Menneskerettighedsdomstol. Der falder afgørelse samme dag og med samme dommerbesætning den 11. februar 2003. Resultatet bliver imidlertid forskelligt. I Ringvoldsagen frifindes Norge, i Birgitte Tengssagen — Y mod Norge — bliver Norge dømt for at have krænket konventionen.

Det er særdeles interessant at nærlæse de to domme. Var de afsagt på forskellige tidspunkter havde man nok haft svært ved at forene dem. Man ville måske have ment, at retten havde besindet sig og i Ringvoldsagen modificeret de synspunkter, der blev fremlagt i Y mod Noge. Men nu er de altså afsagt på samme dag og med den samme dommerbesætning. Altså må der findes en forskel på de to sager.

Argumentationen er et langt stykke den samme. Det fremhæves, at *civil liability* er noget andet end *criminal liability*. Det har et andet formål, der gælder andre bevisregler, og der er ikke noget i vejen for at anvende bevismateriale i den civile sag, der har været forelagt i straffesagen.

Endelig nævnes et forhold, der næppe er uden betydning: en lang række europæiske lande har retsordener, der ligner den norske. Det er sin sag for menneskerettighedsdomstolen at ulovliggøre disse med et pennestrøg.

Der lægges en vis vægt på, at i Ringvoldsagen er der tale om en appel af erstatningspåstanden alene, hvorfor dette bliver det eneste tema for Høyesterett. Sagen foregår i civilprocessens former mellem to private, og der er en hel del nye beviser (præmis 38, afsnit a).

Det afgørende er imidlertid, at dommen i erstatningssagen ikke indeholder bemærkninger, der fastslår gerningsmandens kriminelle ansvar (præmis 38, 3. afsnit). Det er lige præcis det, der anføres i "Y mod Norge", og derfor må være det afgørende. I Y mod Norge anvendes efter den Europæiske Menneskerettighedsdomstols opfattelse et sprog, der overskrider grænserne for den civile sag og dermed skaber tvivl om rigtigheden af frifindelsen.

Men hvad er det for et sprog, den norske lagmannsrett anvender? Lagmannsretten siger (i domstolens oversættelse): "Finds et clearly probable[4] that the applicant has committed the offences against mrs. T with which he was charged". (præmis 44)

I Ringvoldsagen siger Høyesterett generelt om situationen, hvor gerningsmanden er blevet frifundet, at man i en erstatningssag kan: "rely on a finding that the defendant has in fact performed the act in relation to which he has been acquitted".[5] I forbindelse med den konkrete sag hedder det: "The evidence satisfy the standard of proof, establishing that sexual abuse had occurred and that on the balance

[3] Y mod Norge og Ringvold mod Norge. Begge af 11.02.2003.
[4] Lagmannsretten: "klar sannsynlighetsovervekt".
[5] Præmis 17, sidste afsnit.

of probabilities, it was clear that the applicant was the abuser". (præmis 19)

Der skal efter min mening en meget spidsfindig jurist til at se forskellen på de to domstolsudtalelser, og hvordan man vil forklare retstilstanden for den civile befolkning, forekommer noget af et mysterium.

Det er selvfølgelig rigtigt, at i Y mod Norge nævnes *offences* mens i Ringvold blot *sexual abuse occured and the applicant was the abuser*. Ingen kan imidlertid være i tvivl om, at i Ringvoldsagen beskrives en forbrydelse, uanset at dette ord ikke er nævnt.

Det var da heller ikke en enig menneskerettighedsdomstol, der ville frifinde Norge. En enkelt dommer, retsformanden, dissentierede. I hans dissens lægger han vægt på, at den civile handling på en eller anden måde må være forskellig fra den kriminelle handling. Det kan ikke være præcis det samme, som tiltalte netop er frifundet for.

Hvis dette er tilfældet, mister såvel uskyldsformodningen som den dom, der netop har frifundet tiltalte, ethvert fornuftigt formål. Det ville være paradoksalt at beskytte en formodning så længe, den ikke er blevet fastslået ved dom, og senere se bort fra det bevis, der har bestyrket denne formodning.

Jeg skal ikke lægge skjul på, at jeg personligt er enig med retsformanden. Det forekommer også mig, at man ikke kan forklare — og slet ikke forsvare — et retsystem, hvor den samme handling kan føre til frifindelse men samtidig til, at den pågældende skal betale erstatning til offeret.

Problemet er, hvad vi gør i denne situation. Så vidt jeg kan se, er der ingen lette eller helt gode løsninger.

Men jeg er kommet frem til, at den bedste løsning er at indføre en ordning, hvor staten betaler erstatning til offeret i sager, hvor den tiltalte er frifundet på bevisets stilling, men der alligevel er grund til at tro, at en forbrydelse er overgået offeret. I Birgitte Tengssagen var der ingen tvivl om, at Birgitte Tengs var blevet offer for en forbrydelse. Når fætteren var frifundet, måtte der jo være en ukendt gerningsmand, hvorfor man uden de store problemer kunne have sagt, at staten i denne situation måtte betale erstatning til offerets forældre. Der bliver naturligvis sværere med Ringsvoldsagen, hvor intet tyder på en anden gerningsmand, men helt kunne det vel ikke udelukkes.

Det er klart, at der kan være andre situationer, hvor det forekommer knap så rimeligt. Man kan forestille sig, at to personer (A og B) beskyldes for at have handlet uagtsomt, hvorved der er sket legembeskadigelse på en 3. person (C). A har handlet uagtsomt, og kommer derfor til at betale civil erstatning til C. B har imidlertid handlet groft uagtsomt, og derfor anlægges der en straffesag imod ham, hvor han imidlertid blive frifundet p.g.a. in dubio pro reo. Derefter overtager statens C's erstatningskrav.

Sammenholder man A og B, kan resultatet forekomme urimeligt, men jeg finder, at "in dubio pro reo" er så væsentligt et princip, så grundlæggende en retssikkerhedsgaranti i et demokratisk samfund, at det må have forrang. Vi er stolte over vore retssikkerhedsgarantier. "Hellere 10 skyldige frifundet end én uskyldig dømt" hedder det.

Så må vi også tage konsekvensen og lade disse — utvivlsomt civilretlige skyldige — slippe for et erstatningsansvar.

Selv om det tænkte eksempel strider mod lighedsgrundsætningen,[6] kan man anføre, at A har under alle omstændigheder handlet ansvarspådragende. Det er derfor, han skal betale erstaning. Det må være hans forpligtigelse uvedkommende, om yderligere erstatning udredes af B eller staten.

Hvis man finder det rimeligt, at staten skal betale, har vi i Danmark — og det mener jeg også man har i Sverige — en offererstatningslov, hvor staten træder ind og betaler den erstatning, som de dømte skal betale til offeret. Derefter forsøger staten at inddrive pengene hos den dømte. Men meget få af disse beløb bliver rent faktisk inddrevet, så de facto er det staten, der kommer til at betale erstatningen. En ordning som den foreslåede vil derfor ikke betyde voldsomme udskrivninger for statskassen.

Men — som jeg indledte med at sige — der er ikke tale om et let spørgsmål eller en fuldt tilfredsstillende løsning, og jeg er sikker på, at der her i auditoriet sidder mange personer, der ikke er enige med mig, men vil støtte Den Europæiske Mennskerettighedsdomstol i det resultat, den er nået til.[7]

[6] Dette er begrundelsen for, at denne løsning afvises i Justia, April 2002. Id Helene Asmussen og Rune Asmussen: "Er det muligt at indrette et processuelt system i fuld overensstemmelse med EMRK?".

[7] Af litteratur om dette emne kan henvises til: Peter Garde: "Adhæsionsprocessens brister", UfR 1998 B.31, Eva Smith: "Frifundet i straffesagen — dømt til offererstatning, En kafkask retstilstand", UfR 1999 B.200, Asbjørn Strandbakken og Peter Garde: "Erstatningsdommen, den frifundne og uskyldsformodningsreglen" UfR 1999 B.237, Line Ravlo: "Retten til domstolsbehandling av erstatningssøksmål", UfR 1999 B.404, Jonas Christoffersen: "Adhæsionsproces og menneskeret", UfR 1999 B.517, Jon T. Johnsen: "Bør retten kunne ilegge en tiltalt erstatning selv om den frikjenner ham for straff", Tidsskrift for strafferett, 2001, 98, Ida Helene Asmussen og Rune Asmussen: "Er det muligt at indrette et processuelt system i fuld overensstemmelse med EMRK", Justia, april 2002, Asbjørn Strandbakken: "Simpson i Strasbourg", Lov og Ret, 2003.231, Jonas Christoffersen, Juristen 2004, nr. 16: "Erstatning m.v. efter frifindelse", Saml. Eva Smith: "Mere om erstatning til offeret efter frifindelse af tiltalte, Juristen 2004, p. 22.